

HISTORIEFORMIDLING

Bernard Eric Jensen
Carsten Tage Nielsen
Anne Birgitte Richard
Søren Schou

Danmarks- historier

Danmarkshistorier
- en erindringspolitisk slagmark

Danmarkshistorier

- en erindringspolitisk slagmark

II

Bernard Eric Jensen
Carsten Tage Nielsen
Søren Schou
Anne Birgitte Richard

Roskilde Universitetsforlag

Bernard Eric Jensen, Carsten Tage Nielsen, Søren Schou
& Anne Birgitte Richard
Danmarkshistorier - en erindringspolitisk slagmark

1. udgave 1997

© Roskilde Universitetsforlag, 1997

Grafisk tilrettelæggelse: Roskilde Universitetsforlag

Omslag: Torben Lundsted

Tryk: Narayana Press, Gylling

Forsiden er en gengivelse af et af de ældste danske træsnit, der forestiller Danmarks konge og våben. Det blev anvendt på titelbladet til den første bog trykt på dansk *Den danske Rimkrønike*, 1495. Det er gengivet i Ib Koch-Olsen *Danmarks kulturhistorie* fra 1968.

Danmarkshistorier I-II er hidtil blevet solgt som én bog, men sælges nu som enkelte bind. Der er derfor nogle forhold, De skal være opmærksom på:

I bind I findes indholdsfortegnelsen til begge bind. **I bind II** er der kun indholdsfortegnelse til bind II.

Forord og Indledning findes i bind I.

Komparativt efterskrift, engelsk summary og præsentation af forfattere findes bagerst i bind II.

Forlaget har forgæves forsøgt at finde rettighedshavere til Otto C. og Heather Goldenbergs tegninger. Evt. rettighedshavere bedes henvende sig til forlaget.

ISBN **bind I**: 978-87-7867-982-6

ISBN **bind II**: 978-87-7867-981-9

Roskilde Universitetsforlag
Rosenørns Allé 9-11
1970 Frederiksberg C
Tlf. 31 35 63 99
E-mail: slforlag@sl.cbs.dk
Hjemmeside (fra 1.9.1998): <http://www.sl.cbs.dk>

Alle rettigheder forbeholdes.

Mekanisk eller fotografisk gengivelse af denne bog eller dele deraf er uden forlagets skriftlige samtykke forbudt ifølge gældende dansk lov om ophavsret. Undtaget herfra er korte uddrag til anmeldelser.

Indholdsfortegnelse

Søren Schou

To alternative historiefortællere

- Thorkild Hansen og Ebbe Kløvedal Reich 313
  - Eksistentialisme og ungdomsoprør 317
  - Nogle begrebsafklaringer 322
  - Thorkild Hansens eksistentielle historieskrivning 323
    - Det lykkelige Arabien, det lykkelige Intetsteds 326 • Jens Munk og Peter von Scholten 329 • Thorkild Hansens historiesyn 332 • Litterære teknikker 337 • Anmelderreaktioner - og en polemik om eftermæle 343
  - Ebbe Kløvedal Reichs folkelige danmarkshistorier 350
    - Krisen som katalysator for historiebevidsthed 352 • "Det bugter sig i Kløvedal". Modtagelsen af værket 354 • Pinseunder og frøperspektiv 360 • Ironien og de forskellige læsemåder 368 • Historie og genkomst-tro 372 • Sandhed og relevans 375 • Danmarkshistorie og roman-komplot 377 • Komplexitet og adaptation 384
  - Historie- og litteraturhistorieformidling 387
  - Det populære - og det kontroversielle 390
  - Noter 394
  - Litteratur 397

Anne Birgitte Richard

Litteraturhistorier

- mellem dannelse og formidling..... 399
  - Litteraturhistoriernes historie 401
    - Kunsthistorie og kulturarv 401 • Fortiden, folket og fædrelandet 405 • En dannelseshistorie 412 • Fire litteraturhistorier - én periode 418

De nye litteraturhistorier	421
Et litteraturhistorisk boom	421 • Køn, kanon, klasse og klassiker 434 • Moderne litteraturhistorieproblemer: tiden, fortællingen og formidlingen 441
Tradition og saglighed: Dansk Litteratur Historie	450
En forlagssucces	450 • "Lærd, men let læst" 452 • Tolv gennembrydende mænd: et gruppeportræt 457 • Holger Drachmanns liv og digtning 463
Digtning og erkendelse: Ideologihistorie	469
Litteraturens idéhistorie	469 • "Læselig for et større publikum"? 471 • Eksemplarisk litteraturhistorie 475 • Esoterisk tænkning og almindannelse 480 • Formidling eller forførelse: Holger Drachmann som eksempel 485 • Humanioras kerne 489
Opgør med Guldalderen: Dansk litteraturhistorie.	492
Et kollektivt projekt	492 • Et omstridt værk 495 • Uspiselig eller folkelig? 501 • Aladdin og virkeligheden 503 • Historiesyn og periodisering 505 • Socialhistorie og ødipalhistorie: Holger Drachmann og de andre 510 • Køn og kanon 515 • Den sidste litteraturhistorie 520
En anden tradition: Nordisk kvindelitteraturhistorie	522
Nordens kvinder i 1000 år	522 • Forskning eller feminisme 528 • Kønnets historie - historiens køn 535 • Det kvindelige gennembrud 544 • Den gode tekst: Drachmanns søster 544
Litteraturhistoriens nødvendighed	549
Noter	556
Litteratur	560
Litteraturhistorier	560 • Sekundærlitteratur 560 • Presseomtaler og anmeldelser 565
Komparativ efterskrift	569
English Summary	581
Forfattere	593

To alternative historiefortællere

- Thorkild Hansen
og Ebbe Kløvedal Reich

af Søren Schou

I en artikel i *Den jyske Historiker* beskæftiger historikeren Grethe Jensen sig med de senere års opblussende interesse for biografien. Hun skriver, at der især efter 1980 inden for humaniora opstod en stigende utilfredshed med, "at de mennesker, videnskaben havde som genstandsområde, i stort omfang var blevet fraværende og druknet i strukturer, statistiske slutninger og almene teoretiseringer" (Grethe Jensen 1996, s. 95). Det blev nu et krav, proklameret i forordene til adskillige af de nye biografier, at mennesket skulle genindtage sin plads i historieskrivningen. Grethe Jensen hæfter sig ved flere genkommende træk i sin (langt fra ukritiske) karakteristik af den biografiske bølge, bl.a. disse: Den ny biografi geninddrager kulturhistorien i den almindelige fremstilling, den bestræber sig på at "give en kronologisk fremstilling af et afklaret og forklaret forløb fra fødsel til død" (s. 96), og den gør det i en kunstnerisk betonet form.

Også inden for litteraturvidenskaben har man i den samme periode kunnet spore en øget interesse for at skrive biografier (måske også for at læse dem, men genren har nu altid haft et stort publikum). Forfatterpersonen er atter kommet i centrum, og ligesom i historievidenskaben kan man her se individets genkomst som en reaktion på de foregående års strukturalisme og marxistisk influerede (gruppe-, klasse- og periodeorienterede) synsmåder.

Det er nærliggende at betragte dette næsten samtidigt optrædende tendensskifte inden for historieforskningen og litteraturvidenskaben som udtryk for en afideologiseret tid. Associationskæderne og de retoriske spørgsmål melder sig villigt, måske alt for

villigt: Vidner individcentreringen om, at man har opgivet den besværlige diskussion af forholdet mellem menneske og struktur, eller om en tilbagevenden til naive forestillinger om "det rent menneskelige", efter at de store systemer og fortællinger er bragt i miskredit? Er den biografiske interesse kort sagt udtryk for ufarlig konsensussøgen og faglig traditionalisering?

Lad mig tage retorikken ud af spørgsmålene ved at forsøge et svar: Måske den aktuelle biografiske raptus faktisk vidner om konsensussøgen og traditionalisering, det må andre undersøge; men en individcentreret historieskrivning er ikke under alle omstændigheder ensbetydende med ufarliggørelse. At interessen for det historiske individ kan manifestere sig på måder, der både var og stadig er kontroversielle, derom vidner de to forfatter-skaber, der er emnet for denne artikel. Thorkild Hansen (1927-89) og Ebbe Kløvedal Reich (f. 1940) har begge gennem hele deres skribentvirksomhed vist betydelig interesse for det historiske individ, både når de skrev egentligt biografisk, og når de forsøgte sig i andre genrer. Uanfægtet af de akademiske konjunkturer har de skrevet om historiske emner med en stærk fremhævelse af personlighedens rolle - og med en egensindighed der har placeret dem marginalt i forhold til skiftende faghistoriske fællesskaber, men til gengæld centralt i det brede publikums bevidsthed.

Desuden har de som skribenter indtaget positioner, der overskrider de grænser mellem historieskrivning og fiktion, som blev trukket med 1800-tallets positivisme. Skønt ingen af dem er blevet krediteret for det i tilstrækkeligt omfang, kan deres forfatter-skaber betragtes som tidlige eksempler på den kunstnerisk betegnede historieskrivning, der har vundet indpas gennem de senere år. Specielt for Hansen gælder det, at han har foregrebet de mangeartede eksperimenter med hybridformer, der er opstået i grænseområdet mellem historieskrivningen og den historiske roman.

Eksistentialisme og ungdomsoprør

Thorkild Hansen og Ebbe Kløvedal Reich har skrevet en lang række værker med motiver hentet fra danmarkshistorien. Begge har de arbejdet og publiceret uden for - og i jævnlig polemik med - de faghistoriske institutioner. Og begge har uden om skolesystemet øvet en indflydelse på moderne danskeres historieopfattelse og viden om den nationale historie, der utvivlsomt er betydelig, omend vanskelig at måle.

Som alternativhistorikere peger de både frem og tilbage. De viderefører traditionen fra bl.a. Palle Lauring,¹ og ligesom han er de til en vis grad selvlærte; Hansen havde et ufuldendt litteraturhistorie-, Reich et ufuldendt historiestudium bag sig, da de indledte deres danmarkshistoriske projekter. Begge fandt en større, mere spændende verden uden for universitetets mure, Hansen i 1940'ernes eksistentialistiske Paris, Reich i 1960'ernes danske alternativmiljøer.

For begge har Anden Verdenskrig og besættelsestiden været af afgørende betydning for deres forfattervirksomhed, men de konsekvenser, de har draget af disse erfaringer, er forskellige.

Det hænger sammen med, at der er en halv generation mellem dem. Thorkild Hansen er gammel nok til at have stærke personlige erindringer fra besættelsesårene, omend oplevelserne dengang for hans vedkommende ikke var så dramatiske som for en række blot lidt ældre jævnaldrende. I sine dagbogsoptegnelser fra 1943-57, offentliggjort under titlen *De søde piger* (1965), fremhæver han kontrasten mellem den store, brutale verden udenfor, og hans egen lille eksistens i barndomsårenes relativt velbeskyttede nordsjællandske miljø, og han kredser om det valg eller fravalg af engagement, der var et brændende aktuelt spørgsmål for den tids unge. Han formulerer den for sent fødtes, og dermed perifert placeredes, problem i dagbøgerne med en antitese, som er karakteristisk for hans ofte drastiske udtryksmåde: "Jeg tilhørte den årgang, der sad og flettede fingre med pigerne, mens andre fik deres knust i en skruestik" (s. 62).²

Besættelsestidens grundlæggende spørgsmål om at vælge eller ikke vælge, sige ja eller nej til handlingen, til engagementet,

fandt Hansen formuleret i den tidlige efterkrigstids franske eksistentialisme. Den fik han et indgående kendskab til, da han som ung journalist og studerende bosatte sig en årrække i Paris. Og det er de eksistentialistiske grundspørgsmål, der belyses på mangfoldige måder i hans senere forfatterskab. Sine hovedtemaer anslog han allerede i *Resten er stilhed* (1953), en bog, der på beskeden plads opruller nogle gevaldige perspektiver af åndshistorisk art. Den handler om to grundtyper i europæisk tænkning og digtning, ja-sigeren og nej-sigeren: på den ene side det verdensåbne, aktivt handlende menneske, på den anden side den kontemplative, distancerede betragter.

Flertallet af hans historiske værker behandler motiver fra danmarkshistorien, men de er ikke præget af nogen stærkt national, endsige nationalistisk tendens. Det er forståeligt, når man erindrer, at Hansens livssyn afgørende formedes i en periode, den første efterkrigstid, hvor intellektuelle, med nazismens Blut-und-Boden-dyrkelse i ubehagelig og frisk erindring, betragtede al tale om nationale værdier med betydelig skepsis. For Hansen er det, som det vil fremgå, ikke noget adelsmærke at være dansker. I hans genkommende skildringer af konflikten mellem ener og masse er det som oftest landsmænd, der indtager rollen som den konforme, indskrænkede majoritet - og det kan ligefrem blive en pointe hos ham, at en beundringsværdig ener som Carsten Niebuhr i *Det lykkelige Arabien* ikke er af dansk herkomst, men friser.

Den 13 år yngre Ebbe Kløvedal Reich er jævnaldrende med besættelsen; han har engang bemærket, at Anden Verdenskrig var hans tvillingebror, som heldigvis gik bort i femårsalderen. I *Den bærende magt*, tredje bind af den danmarkshistoriske trilogi, omtaler han Christian X's opfordring den 9. april til det danske folk om at vise en fuldtud korrekt og værdig optræden. Hertil lyder Reichs kommentar: "Således vejledt begyndte danskerne nu at prøve at vænne sig til at være besat. Det gik såmænd meget godt. Det er et spørgsmål, om vi nogen siden har vænnet os helt af med at være det" (s. 332).

Som citatet antyder, er det nationale perspektiv helt afgørende hos Reich. Det var det rigtignok ikke i 60'ernes alternativbevæ-

gelsler, som han i sine unge år blev en vigtig del af - hippierne og den antikapitalistiske venstrefløj opfattede tværtimod sig selv som dele af fællesskaber, der forenede unge på tværs af landegrænser. Men spørgsmål om dansk suverænitet og identitet fik til gengæld en renæssance i årene op til EF-afstemningen i 1972, og det var da også på dette tidspunkt, Reichs antikapitalistiske engagement tog en afgørende vending mod det nationale. Opgaven var endnu engang at holde Danmark fri af en tysk (og i bredere forstand kontinentaleuropæisk) "besættelse", idet besættelsen nu ikke var af militær, men politisk og økonomisk art. Kun to bogstaver adskiller Danmark fra D-Mark, som Reich engang har bemærket.

Som det vil ses, bidrager den halve generations afstand mellem de to forfattere til en ganske betydelig forskel i deres erfaringsverden, og denne afstand viser sig også i deres tilværelsesforståelse, deres analytiske begreber og deres fortolkning af det nationale stof. Hansens brug af danmarkshistorien har "mennesket", "tilfældet" og "skæbnet" som centrale kategorier, mens det hos Reich er det folkelige, nationale fællesskab, der står i fokus - og de kræfter der pønser på at ødelægge det.

Forskellene på Hansens aristokratiske eksistentialisme og Reichs antikapitalistiske folkelighedsdyrkelse har også konsekvenser for det repertoire af udtryksmidler, de tager i anvendelse, såvel fortællelemæssige som stilistiske. Hansen vil som en Kierkegaard have hin enkelte i tale, Reich som en Grundtvig hele det danske folk. Hvor Hansen er en sleben stilist med forkærlighed for vældige antitetiske konstruktioner og anden høj retorik, tilstræber Reich som oftest en mundtligt præget, nutidig foredragform med ironisk-sarkastiske underdrivelser og folkelige fyndigheder. En effektivt doseret patos hører dog også til Reichs arsenal af virkemidler.

Genrene, de skriver i, er forskellige. Hansens værker, som bygger på omfattende og selvstændige kildestudier, er historiske bio- og monografier om virkelige mennesker og begivenheder, omend de besidder klart romanagtige træk.

Hvordan man skal karakterisere og benævne denne særlige

legering af historie og fiktion, er der ikke skabt nogen enighed om. Historikeren Mikael Jalving argumenterer i sit værk om forfatterskabet for, at det lever op til videnskabelige kriterier for historieforskning i sin behandling af primærkilder, men at Hansen herudover besidder et skarpt blik for den signifikante detalje, som mange faghistorikere måtte misunde ham.^[1] Litteraturforskeren Lars Peter Rømhild hæfter sig derimod ved træk i værkerne, der afviger fra den moderne historieforsknings normer: "Thor-kild Hansen er mere af en digter, end en (moderne) historiker vil give sig selv lov at være. Både en mere realistisk digter og en mere filosofisk" (Rømhild 1982, s. 35).^[2]

Som vi skal se, nægtede Hansen bestemt at kalde sine bøger for romaner, efter min mening med en vis ret, eftersom han respekterer principper, som romanen - også den historiske roman - jævnligt tilsidesætter: Han bytter ikke om på hovedbegivenhedernes rækkefølge i et fortidigt forløb; han supplerer ikke fremstillingen med fiktive personer (men dog i *Jens Munk* med en vigtig fiktiv "kilde"); og han indtager ofte en eksplicit diskuterende holdning til kildematerialet, hvorved det narrative *flow* opbrydes.^[3] Reich tilstår sig selv en væsentlig større frihed, og hans forfatterskab er genremæssigt enklere at placere. Han skriver historiske romaner og fortællinger, der i traditionen fra Ingemann blander fiktive og virkelige begivenheder og personer. Modsat Ingemann er det dog - som vi skal se - hans ambition at digte i overensstemmelse med kilderne, aldrig imod dem.

Hvad der forener den aristokratiske eksistentielist Thorkild Hansen og den nationaltsindede antikapitalist Ebbe Kløvedal Reich er en meget bevidst bestræbelse på at gøre historien nyttig og relevant for nutidsmennesker. Det historiske konfliktstof, de fremdrager, præsenteres med en stærkt aktualitetsbetonet appel. Begge er af den opfattelse, at det grundlæggende er problemer af samme art som fortidens, mennesker den dag i dag konfronteres med og må forholde sig til.

Overbevisningen om, at vi nulevende kan spejle og genkende os i historien, forener dem også i en polemisk afvisning af den akademiske historieskrivning gennem dennes forskellige ham-

skifter fra 60'erne og frem. Da de indledte deres forfatterskaber, var det den arkivarisk-positivistiske historieforskning, de vendte sig imod, fordi den ikke ville vide af den aktualiserende historiefortælling. Senere afviste de den del af universitetsmarxismen, der efter deres opfattelse i misforstået videnskabelighed uddrev det konkrete menneske af historien til fordel for de overpersonlige strukturer. Da den postmoderne kritik af "de store fortællinger" etablerede brohoveder ved de danske universiteter, var Hansen død, men Reich i fuldt vigør - og endnu engang (overvejende) afvisende, som det siden vil fremgå.

Begge forfatterskaber er så omfattende, at behandlingen af dem kun kan blive selektiv, hvis artiklen ikke skal sprænge alle rammer. Afsnittet om Thorkild Hansen begrænser sig til at omtale hans dokumentariske værker med motiver fra danmarkshistorien. Det drejer sig om *Det lykkelige Arabien*, *Jens Munk* og *Slave-trilogien*. Afsnittet om Ebbe Kløvedal Reich behandler primært hans danmarkshistoriske trilogi, *De første*, *Ploven* og *de to sværd* og *Den bærende magt*, men to af hans historiske romaner vil dog også blive inddraget med henblik på en sammenligning af hans brug af den korte og den lange form: *En engels vinger* og *Morgendagens mand*.

Det fælles synspunkt i begge analyser er: Hvad er det for en danmarkshistorie, de to forfattere ønsker at fortælle? Hvilket historiesyn ligger bag? Hvilke litterære teknikker - i videste forstand - tager de i anvendelse for at formidle det til læseren? Hvordan er værkerne blevet modtaget af kritikken? Og hvilke kvaliteter og begrænsninger præger dem som historieformidling betragtet?

Som det ses af disse spørgsmål, er det først og fremmest en formidlingsmæssig interesse, der styrer fremstillingen. Om de to forfatters billeder af danmarkshistorien er vellignende eller ej, er jo et spørgsmål, der ikke er ganske uinteressant. Jeg kommer undertiden til at tangere det, når jeg henviser til forskellige faghistorikeres stillingtagen til værkerne, men da min egen kompetence er litteraturhistorisk, vil jeg i alt væsentligt overlade besvarelsen til mere historiekyndige personer.